

مدرسه عباسقلی خان مشهد و نزاع بین وارثان آن و متولیان وقت

دکتر عبدالحسین نوایی* و الهام ملک زاده**

مردم متوجه مذهب و نیازمند انفاس ملکوتی بزرگان دین هستند، بیشتر املاک و احياناً اشیای مورد علاقه خود را وقف بزرگان دین کرده‌اند، و باز در همین راستاست که آستانه مقدس حضرت رضا(ع) مورد توجه خاص و عام در طول تاریخ بوده و هر کس از محبان و ارادتمندان شیعه در آرزوی این عنایت و توجه، کل یا قسمتی از اموال خود را در اختیار آن بزرگوار قرار داده، و اصطلاحاً وقف کرده‌اند.

تا جایی که آستانه مبارک حضرتش موقوفات فراوان چه در ایران، و چه در هند و افغانستان و ماوراءالنهر داشته و دارد، و از لحاظ کثرت موقوفات آستان قدس رضوی بی‌همتا و بی‌نظیر است، و مسلماً این ارادت محبان و ارادتمندان از همان روزهایی شروع شده که حضرت رضا(ع)، مظلومانه بر اثر غدر و مکر دشمنان

سنت حسنه وقف که از دیرباز در جوامع بشری وجود داشته، در شریعت مقدس اسلام از جایگاه والایی برخوردار است که در کتب مختلف فقهی و اسلامی، آیات قرآنی و روایات مختلف از پیامبر اکرم و ائمه اطهار در مورد آن و خصوصیات مثبت آن بحث فراوانی شده و احکام و مسایل مربوط به آن مورد مذاقه و تجزیه و تحلیل بسیار قرار گرفته است. آن چه در این میان قابل ذکر است، آن که افراد

بشر از هر دین و مذهب که باشند، آرزومندند که در هنگام مرگ - حتی گاه در حیات - با پیشوایان خود محشور باشند و مال خود را کلاً یا جزئاً در اختیار او قرار دهند تا او که با جهانی والا و بالاتر در ارتباط است او را در پناه خود گیرد و یوم الحساب از او شفاعت کند؛ و چنین است که در کشور ماکه همواره

** از استادان برجسته تاریخ و چهره‌های ماندگار که در تاریخ ۱۸مهر هزار و سیصد و هشتاد و سه به رحمت ایزدی پیوست.
* عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد شهر ری، دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه الزهراء.

بوده‌اند که نظری ناپاک نسبت به موقوفه‌ها داشته‌اند، و کوشش‌ها داشته‌اند تا بتوانند موقوفه‌ای را جزئاً یا کلاً تصاحب کنند و آن را وسیلهٔ زراندوزی قرار دهند. خاصه آن که اساساً در هر موقوفه‌ای به تناسب ارزش موقوفه حقی و سهمی برای متولی قرار داده شده که خود همین سهم به تناسب ارزش موقوفه گاه از رقم‌های چشم‌گیری حکایت می‌کرده. همین امر موجب می‌شده که افرادی به ناحق و گاه صرفاً به ادعا و دعاوی واهی خود را متولی وقف نشان دهند و طبعاً افراد ذی حق با این گونه افراد سودجو درگیر شده‌اند و این درگیری‌ها، می‌توان گفت که در مورد همهٔ موقوفات رخ داده است، منتها بعضی شدیدتر و بعضی خفیف‌تر بوده‌اند. از جمله موقوفاتی که از این رهگذر قابل توجه است موقوفات فردی است به نام عباسقلی خان شاملو، که موضوع این نوشتار را تشکیل می‌دهد.

عباسقلی خان شاملو حاکم هرات و غوریان، و بیگلربیگی مشهد در عصر سلطنت شاه سلیمان صفوی بود^۲، که موقوفات وی علاوه بر این مدرسه، شامل چندین پارچه ده و قنات می‌شده^۳. عواید موقوفات وی تا زمان انتزاع هرات از خراسان در دورهٔ سلطنت ناصرالدین شاه کماکان به آستان قدس می‌رسیده و در مصارف مربوطه خرج می‌شده است.

پس از آن در سال ۱۲۷۴ ق، سلطان احمدخان^۴ حاکم هرات از سوی ناصرالدین شاه تولیت این موقوفات را به عضدالملک^۵ متولی آستان قدس واگذار کرد که سواد اسناد مربوط به آن را می‌توان در کتاب اسناد موقوفات آستان قدس در هرات^۶ یافت. از این موقوفات مدرسهٔ وی است که در منطقه‌ای تحت نام پایین خیابان^۷ واقع شده، مسجدی هم ضمیمه دارد که در کتیبهٔ پیشانی آن، تاریخ بنا و نام شاه سلیمان نوشته شده است. متن فرمان مذکور در مطلع الشمس اعتمادالسلطنه به طور کامل مندرج است^۸ و تاریخ ۱۰۷۷ ق را بر خود دارد. مدرسهٔ عباسقلی خان تا زمان ما هم

به قتل رسیده و در خاک توس مدفون شده است. بدین جهت نمی‌توان دقیقاً ادعا کرد که چه کسی اول بار ملک یا رقبهٔ خود را وقف این آستان مقدس نموده است، و تنها می‌دانیم که وقف اموال منقول مانند اشیای بازمانده در موزه و کتابخانهٔ آستان به هزار سال پیش باز می‌گردد. ولی از اموال غیرمنقول اطلاع چندانی نداریم، و تنها از قرن دهم هجری به بعد است که اسنادی در این مورد وجود دارد و این نکته را هم باید در نظر داشته باشیم که آستانهٔ مقدسهٔ رضویه و شهر مشهد بارها و بارها مورد حملات دشمنان خارجی و احياناً مدعیان داخلی قرار گرفته است.

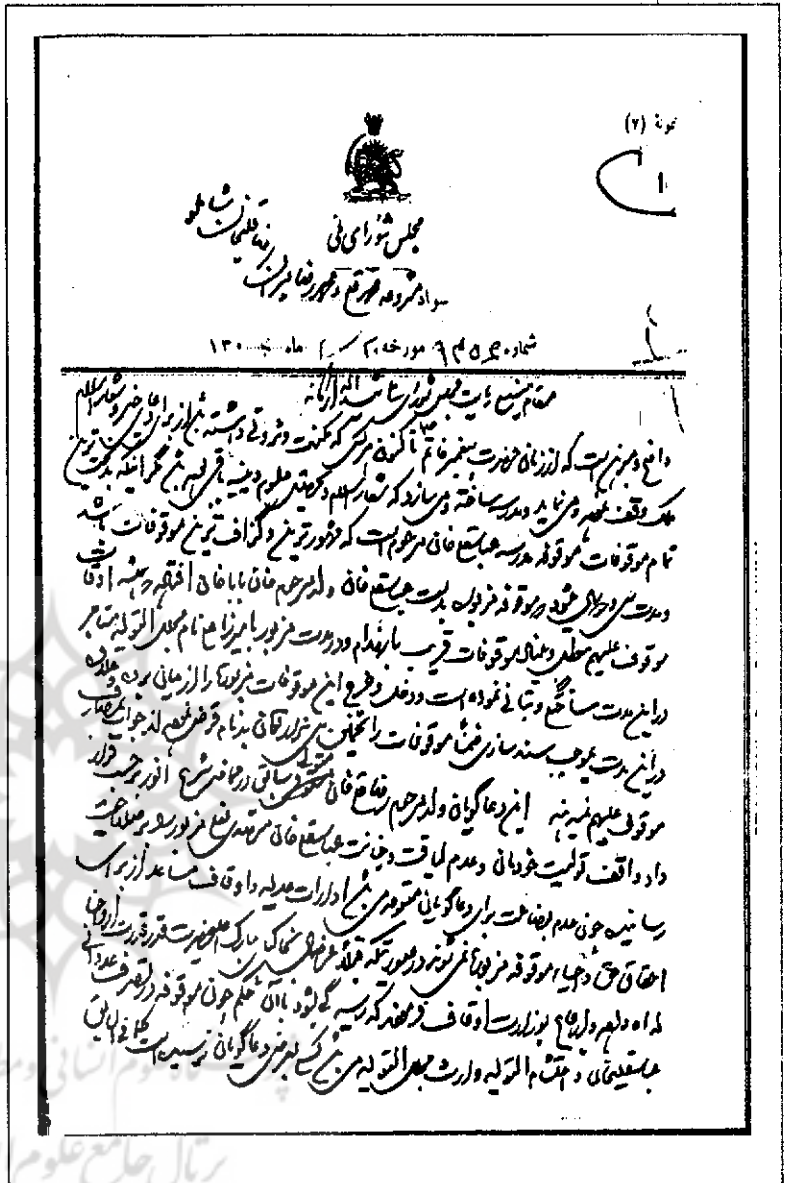
در هر حال قدیمی‌ترین وقفنامهٔ غیرمنقول موجود موسوم است به وقفنامهٔ عتیق علی طوسی که تاریخ تنظیم آن ۹۳۱ ق است^۹.

آن چه که نباید از نظر خوانندگان محترم پوشیده بماند آن است که موقوفات آن حضرت در گذشته نسبت به امروزه سخت متفاوت بوده، و پراکندگی و گسترش بیشتری داشته است. چراکه بسیاری از رقبات مربوط به آستانهٔ مقدسهٔ رضویه اینک در مناطقی واقع شده است که از نظر جغرافیای سیاسی دیگر در حوزهٔ مرزهای کشور ایران قرار ندارند. لذا موقوفات گستردهٔ مربوط به آن مؤسسه که در محدوده‌های شامل قفقاز، جمهوری آذربایجان، هند، پاکستان، افغانستان، منطقهٔ خوارزم و ماوراءالنهر (که در آن روزگار در ناحیهٔ خراسان واقع شده بودند)، گسترده می‌شد، امروزه از حدود اختیارات تولیت این آستانه خارج است. هر چند در هند و پاکستان هنوز مؤسسات دینی چندی وجود دارد که به نام امام رضا (ع) فعالیت دارند و به نام آن حضرت نذر و نیاز می‌کنند^{۱۰}.

با عنایت به این موضوع، تنها فهرست این گونه موقوفات در شهر هرات، خود به صورت کتابی نسبتاً مفصل منتشر شده است. همچنین کتابی در دورهٔ محمدشاه نیز تهیه شده که صورتی از رقبات وقفی مربوط به این آستان را در سراسر ایران، از خانه و کاروانسرا و آسیاب و زمین و... را به دست می‌دهد.

آن چه که در این بین موجب تأسف است آن که با همهٔ قداست وقف و آثار خیر آن برای جامعه، گهگاه سودپرستانی

دایر است، و تحت شماره ۳/۱۶۱۷ جزو آثار ملی ثبت شده است.^۱ همان گونه که اشاره شد، محبان و مؤمنان به ائمه هدی، املاک و مستغلاتی را وقف نموده بودند که این موقوفات در طول تاریخ دستخوش تحولات و دگرگونی هایی شده بود. بخشی به موجب ایلغار اقوام مختلف، و غارت بارگاه قدس رضوی دچار تحوّل و دگرگونی شده بود و برخی دیگر نیز به واسطه دست درازی و خیانت حاکمان، مأموران حکومتی، متصدیان و متولیان آستان قدس به این دگرگونی های تحمیلی مبتلا می شدند. زمانی هم این املاک و رقبات بدون در نظر گرفتن موقوفه بودنشان به عدای بخشیده می شدند که یا با سلیقه شخصی والی یا نایب التولیه ها این بخشش انجام می شد، یا به صورت شرعی و قانونی. مدرسه عباسقلی خان هم یکی از این موقوفات است که چنین سرنوشتی یافته، و چون در طی اسناد به دقایق این اختلافات اشاره شده، تکرار آن را زائد می دانیم و خوانندگان را به نصّ اسناد مزبور احاله می کنیم، تا روند درگیری های بین بازماندگان عباسقلی خان و متولیان و مستأجران موقوفه که به غضب، به این مدرسه دست یافته اند، و نیز سوء استفاده از فرامین حکومتی را به همراه چگونگی شکایات مدّعیان تولیت موروثی موقوفه، به طور مستند مورد مطالعه و تأمل قرار داده باشیم. اسناد ذیل شرحی است بر آن چه که بر اکثر موقوفات رفته است در روزگار ما و

تاریخ این اسناد باز می گردد به سال ۱۳۰۶ شمسی.

(۱)

مجلس شورای ملی

سواد مشروحه محمدقلی و محمد رضا پسران رضاقلی خان شاملو

شماره ۹۴۵۶ مورخ ۲۰/۲/۱۳۰۶

مقام منبع ریاست مجلس شورای ملی شهیدالله ارکانه

واضح و مبهرن است که از زمان حضرت بیغمبر خاتم(ص)، تاکنون هر کس که مکنت و ثروتی داشته باشد از برای دعای خیر و شعار اسلام، ملک وقف نموده و می نماید و مدرسه ساخته و می سازد، که در شعار اسلام و تحصیل علوم دینی

باقی بوده باشد. مگر این که بدبخت ترین تمام موقوفات موقوفه مدرسه عباسقلی خان ولد مرحوم خان باباخان افتاده، که همیشه اوقات موقوف علیهم، معطل و بنیاد موقوفات قریب به انهدام، و در مدت مزبور با میرزا علی نام مجلل التولیه مستاجر، در این مدت ساختگی و تبانی نموده است و دخل و خرج این موقوفات مزبوره را از میان برده و علاوه، در این مدت به موجب سندسازی ضمناً موقوفات را تخمین سی هزار تومان بدنام قرض نموده اند، جواب به مصارف موقوف علیهم نمی دهند. این دعاگویان ولد مرحوم رضاقلی خان متولی سابق در محاضر شرع انور، بر حسب قرارداد واقف و تولیت خودمان و عدم لیاقت و خیانت عباسقلی خان متصدی فعلی مزبور را بر صلاحیت رسانیده، چون عدم بضاعت برای دعاگویان متوجه می باشد، ادارات عدلیه و اوقاف، مساعد از برای احقاق حق و احیاء موقوفه مزبوره نمی شوند. در صورتی که قبلاً عرض حال به خاک پای اعلی حضرت قدر قدرت ارواحنا له الفدا داده، و ارجاع به وزارت اوقاف فرمودند که رسیدگی بشود با آن حکم، چون موقوفه در تصرف عدوانی عباسقلی خان و احتشام التولیه، وارث مجلل التولیه می باشد، کسی به عرض دعاگویان نرسیده است. کما فی السابق همان طور که عرض شد، مال موقوفه نفله، و موقوف علیهم صد نفر طلبه

علوم دینی معطل، که قبلاً هشت ماه است یک قران کسی نداده و به اسم طلب موهوم جلو گرفته اند و جواب به کسی نمی دهند. در صورتی که هشت صد تومان اجاره بندی هر ماهی ملک موقوفه دارد، به عنوان مختلف و به چهار صد تومان اجاره داده و آن را هم جواب نمی دهند. این که در این مدت سی و دو سال، تخمیناً هفت صد زوج ملکیت موقوفه را به رسم اجاره و فروش عباسقلی خان متصدی فعلی مزبور از میان برده، محض رضای خداوند و ۱۲ امام علیهم السلام به درد این موقوفه برسند که موقوفه قمار بازی نکنند، و به موجب سندسازی، سی هزار تومان مقروض نشود. امیدوارم که در صد احواء این موقوفه عباسقلی خانی برآیند و دست تعدی خیانت کار و مستاجر سندساز را از این موقوفه کوتاه نمایند و به تصرف تولیتی این دعاگویان بدهند زیاده بر این جسارت است. (محمدقلی و محمدرضا ولدان رضاقلی خان)

حاشیه: مطابق اصل است. از طرف رئیس کابینه و دارالانشاء

[سند شماره ۱۹ و ۳۶/۲/۱۸ - ۲۵۰]

نوع (۷)

۲

۴

مجلس شورای ملی
سواد مزبور در تاریخ ۱۳۰۰ ماه ... مورخه ... شماره ...

باین طرز عرض می شود که موقوفه نفله و موقوفه علوم صد نفر طلبه دینی معطل که قبلاً هشت ماه است یک قران کسی نداده و به اسم طلب موهوم جلو گرفته اند و جواب به کسی نمی دهند در صورتی که هشت صد تومان اجاره بندی هر ماهی ملک موقوفه دارد، به عنوان مختلف و به چهار صد تومان اجاره داده و آن را هم جواب نمی دهند. این که در این مدت سی و دو سال، تخمیناً هفت صد زوج ملکیت موقوفه را به رسم اجاره و فروش عباسقلی خان متصدی فعلی مزبور از میان برده، محض رضای خداوند و ۱۲ امام علیهم السلام به درد این موقوفه برسند که موقوفه قمار بازی نکنند، و به موجب سندسازی، سی هزار تومان مقروض نشود. امیدوارم که در صد احواء این موقوفه عباسقلی خانی برآیند و دست تعدی خیانت کار و مستاجر سندساز را از این موقوفه کوتاه نمایند و به تصرف تولیتی این دعاگویان بدهند زیاده بر این جسارت است. (محمدقلی و محمدرضا ولدان رضاقلی خان)

محمدقلی و محمدرضا ولدان رضاقلی خان

(۲)

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
 اداره ایالتی معارف و اوقاف خراسان
 دایره اوقاف به تاریخ ۱۳۰۶/۳/۱۳ - نمرة ۳۷۲
 مقام منبع وزارت جلیله معارف و اوقاف
 دامت شوکتہ

مرفومة مباركة نمرة ۲۴۱۴/۶۶۱ - ۶/۲/۲۸ [۱۳۰]، به انضمام سواد عریضة محمد رضا شاملو مراجع به موقوفه عباسقلی خان زیارت شد اداره ایالتی اوقاف بر اثر عرض حال سابق مشارالیه که ادعای تولیت دارد، مدعی علیه را احضار و چندی است در دایره تحقیق اوقاف، موضوع نزاع تولیته مطرح است. ولی اساساً اداره اوقاف هم متولی فعلی موقوفه را خائن و هم شاکی مزبور را که مستخدم یکی از اعضاء مالیه و آدم پریشانی است غیر لایق برای اداره کردن موقوفات عباسقلی خان می داند و برای احیاء این موقوفه عمده که چندی است در زیر نفوذ مستأجرین و بعضی از آقایان علما واقع شده است، در حدود وظیفه اقدام و چون متولی آن به واسطه عدم مداخلات مستقیم در وقف از دادن حساب عاجز بود، لذا به تازگی مستأجر برای حساب دعوت شده، و تاکنون به مسامحه گذرانیده است. در هر صورت یابه این زودی حساب موقوفه تصفیه و ترتیب صحیحی برای عواید و مصارف آتیه موقوفه داده شده، تکلیف تولیت آن معلوم می گردد، و یا در صورت امتناع متصلی از حساب متولی و متصلی ممنوع المداخله

شده، مطابق وقفنامه نسبت به موقوف علیهم رفتار و راپورت آن تقدیم خواهد شد. در این ضمن هم، هرگاه محمد رضای شاملو در ادعای خود محق بوده، پس از صدور راپورت دایره تحقیق مقرر فرماید ضبط شود. (امضاء ناخوانا)

مهر ورود دفتر کل وزارت معارف و اوقاف - ۲۳ برج خرداد ۱۳۰۶ - نمرة ۰۴۲۱۰ - نمرة ۱۱۱۷ حاشیه: اوقاف ۱۳۰۶/۳/۲۴ ضبط شود.
 [سند شماره ۲۲/۲/۳۶ - ۲۵۰]

(۳)

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
 اداره ایالتی معارف و اوقاف خراسان دایره اوقافی
 به تاریخ ۱ ماه ۴ سنه ۱۳۰ - نمرة ۴۸۳

مقام منبع وزارت جلیله معارف و اوقاف دامت شوکتہ

در تعقیب نمرة ۳۷۲، به عرض می رساند، موقوفات مشهور به عباسقلی خانی که از موقوفات عمده شهر مشهد و

نومبر [۱۹]

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
 اداره ایالتی معارف و اوقاف خراسان
 دایره

تاریخ ۱۳۰
 نمرة

از جواب داری با ملاحظه ریاء و دادی حساب نمودار نمودن تا اینکه در پیش
 اوقاف بر حسب مقرر تا آنکه خود تاریخ ۱۳۰۶/۳/۱۳ در وقت قبالت
 عباسقلی خان رسیده و در روز ۱۹/۳/۰۶ بوقت پنج ظهر
 مجموع احوال را در محضر شریف عواید و اموال در تمام وقت نزد
 جناب توفیق و در این اوقات مستخدمین که با حساب نامه است در
 زود بر طبق این احوال در وقت و با اطلاع موقوف عواید و اموال
 به این ترتیب برسد -
 در خانه محمد رضا شاملو نظر اینکه در محضر عواید و اموال مستخدمین
 پیشتر از وقت و قدرت مردم را محتاج است در این اوقات نظر باید
 در وقت آتیه بر طبق آنچه در محضر عواید و اموال مستخدمین
 فرموده در روز ۱۳/۳/۰۶
 بابت آن در مجموع قیام خواهد شد - مستخدمین و اموال

۱۹
 ۱۳۰
 ۲۲
 ۲۵۰

مصرف آن طلاب مدرسه عباسقلی خان است، مدت‌ها بود که به عنوان اجاره در تصرف مرحوم مجلل التولیه بوده و به واسطه نفوذ مستأجر مزبور، حمایتی که از ناحیه بعضی از مقامات ذی‌نفع در موقوفات او می‌شد، در سنوات مافیه اداره اوقاف موفق به رسیدگی در حساب موقوفه مزبوره نمی‌شده است و مستأجر مزبور هم صورت حساب‌هایی به خیال خود ترتیب داده به امضاء و تصدیق متولی موقوفه و علماء درجه اول شهر رسانیده و خود را همیشه مبالغی طلب‌کار از موقوفه می‌دانسته است. پس از فوت مستأجر سابق الذکر رقیبات مزبوره کماکان در تصرف وراثت او بوده و مقامات متنفذ ذی‌نفع نیز به عنوان حکومت شرعیه مداخلاتی داشتند. چون احیای موقوفه مزبوره را اداره اوقاف، طرف توجه مخصوص خود قرار داده، و در صدد برقرار کردن انتظاماتی در آن بود، لذا متصدیان را برای حساب به دایره تحقیق اوقاف دعوت نموده ولی هر چه درخواستی حساب تکرار شد، متصدیان به کلی از جواب دادن به اخطاریه‌ها و دادن حساب خودداری نمودند. تا این که دایره تحقیق اوقاف بر حسب وظیفه قانونی خود در تاریخ ۱۳۰۶/۳/۱۸، قرار توقیف رقیبات موقوفات عباسقلی خانی را صادر و قرار مزبور در تاریخ ۱۳۰۶/۳/۱۹ [۱۳] به توسط مأمورین اداره نظمیته به موقع اجرا درآمد و عجاله کلیه عواید دکاکین و کاروانسرا و حمام وقف نزد مستأجرین جزء توقیف و اداره اوقاف مشغول رسیدگی به اجاره‌نامه‌های آنها است که در موقع لزوم بر طبق آنها، مال الاجاره دریافت و با اطلاع موقوف علیهم و اجازه آن مقام منیع، به مصارف مقررہ برسد.

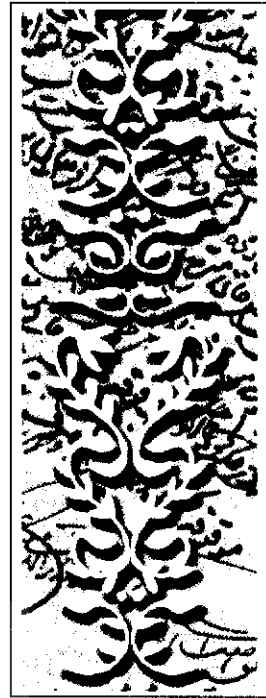
در خاتمه معروض می‌دارد، نظر به این که مدرسه عباسقلی خان که عده [ای] طلبه در آن مشغول تحصیل می‌باشند، خراب و تعمیرات لازمه را محتاج است اداره اوقاف در نظر دارد پس از تنظیم محاسبات آتیه موقوفه و جمع‌آوری عواید آن، شروع به یک قسمت از تعمیرات ضروریه در مدرسه مزبوره بنماید. راپورت آن در موقع تقدیم خواهد شد.

رئیس معارف و اوقاف خراسان

مهر ورود به دفتر کل وزارت معارف و اوقاف - تاریخ ۱۴ تیر ۱۳۰۶ - نمره ۵۱۹۶ - [حاشیه: نمره ۱۳۶۷ اوقاف، ۱۳۰۶/۴/۲۱ - نمره ۳۷۲ در ضمیمه تقدیم می‌شود. ۲۲ [تیر] - شماره ۳۷۲ را ندهید ۲۲ تیر ۱۳۰۶ [۱] راپورت نمره ۳۷۲ در ضمیمه تقدیم می‌شود. ۲۲/ [تیر] ۱۳۰۶ - اداره محترم کل اوقاف - ضبط شود - ۲۵ تیر ۱۳۰۶ [۱] - [سند شماره ۱۱ و ۳۶/۲/۱۰ - ۲۵۰]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

به خاک پای جواهر آسای ذات صفات ملوکانه اعلی حضرت قدر قدرت حضرت شهبازی پدر تاجدار شاهنشاه پهلوی ایران خلد الله ملکه ارواحنا له الفداء، باکمال عز [و] احترام معروض می‌دارد... راجع به املاک و مستغلات موقوفه مرحوم مغفور عباسقلی خان شاملو طاب ثراه که مدت سی [و] پنج سال است عباسقلی خان ولد خان باباخان متصدی موقوفه شده، قریب صد زوج املاک موقوفه فروخته و عواید مستغلات شهری که موجود است با مستأجر کل میرزا محمد احتشام التولیه ساختگی و توانایی (تبانی) نموده، حقوق موقوف علییه بیشتر اوقات متروکی و عین مدرسه و مستغلات (مستغلات) قریب به انهدام مخروبه، علاوه در مدت مزبوره به اسم ورثه مجلل التولیه مستأجر سابق موقوفه مزبور را بدنام سی هزار تومان قرض نموده‌اند و [با] تقویت حضرت مستطاب حجة الاسلام آیت‌الله زاده جواب نه به ادارات دولتی، نه موقوفه علیهم می‌دهند. از شرح مزبور تاکنون سه عرض حال مفصلاً به خاک پای مبارک از برای دادرسی و احیای این موقوفه معظم و احقاق حق خود داعی تقدیم داشته، که دعاگو یکی از اولاد [و] احفاد مرحوم واقف است و حقانیت تولیت خود را در سنه ۳۵ [۱۳] هجری بر حسب قرارداد و طبقه [ای] که مرحوم واقف معین کرده است، در محضر شرع انور

صلاحیت ارشددیت خود ثابت و عدم لیاقت و خیانت متصدی فعلی را معلوم نموده است از ده سال قبل تاکنون کسی به عرض حقیر نرسیده [نرسانده]، چون عدم بطاعت متوجه و به بدبختی گرفتار است، جزئی حقوق به عوض صلح مجبوری از متصدی به عوض حق التولیه ثابت که دریافت می داشته، آن را هم فعلاً حضرت آیت الله زاده می خواهند [می خواهند] محل آن را از حقیر بگیرند که احتشام [التولیه] طلب کار موقوفه می باشد. در صورتی که عواید آن موقوفه بل ماهی هشتصد تومان به اسم چهارصد تومان گذشته متصدی و مستأجر به قوه حضرت آیه الله زاده می خواهند بکلی اسم موقوفه و عواید آن را از میان ببرند و آن چه تظلم در موضوع جزئی به ایالت خراسان نموده، چون ملاحظات حضرت آقا در میان نباشد، رسیدگی و جواب نداد. لذا چون سابقه عرض حال تقدیم داشته، به خاک پای مبارک، و ارجاع به میرزا محمدولی اسدی تولیت جلیله آستانه مقرر داشته، به حقانیت حقیر اقدام فرموده اند. لذا مستدعی است از ذات صفات ملوکانه و قسم می دهد به حق حضرت احدیت و دوازده امام (ع) که هر نوع [ع] ذات صفات ملوکانه تقاضا می نماید برای اصلاح و احیای این موقوفه قدغن فرمایند که به ید قدرت ذات ملوکانه فراهم، و صد نفر طلبه علوم دینیّه و اولاد واقف مادام العمر به مزید دعاگونی ذات اقدس اشتغال داشته باشند، و ضمناً چاکر دعاگو هم به تصرف تولیت و احقاق حق دعاگو شده باشد و این موقوفه معظم از چنگال قاصبانه [غاصبانه] متصدی و مستأجر خارج نمایند باقی بسته به مرحمت و لطف شاهانه می باشد زیاده جسارت نیست. ایام عمر دولت مستدام عریضه اقل محمدقلی ولد مرحوم رضا قلی خان شاملو متولی سابقه موقوفه مزبور مهر ورود به دفتر کل وزارت معارف و اوقاف ۱۳ برج تیر ۱۳۰۶ - نمره ۵۱۹۰ - نمره ۱۳۶۳ اوقاف ۴/۲۱/۱۳۰۶ - اداره محترمه کل اوقاف، در این باب مکرر اقدام و جواب عارض داده شده، مقرر فرمائید ضبط شود. ۲۲ تیر ۱۳۰۶ امضاء علی اصغر (۴) ضبط شود.

[سند شماره ۱۴/۲/۳۶ - ۲۵۰]

(۵)

به تاریخ ۲۸ شهر محرم الحرام ۱۳۴۶

مقام محترم وزارت جلیله اوقاف و معارف باکمال تظلم معروض می دارد هفته قبل شرح حال تعقیب از تقاضای راپورت تولیتی از دایره تحقیق اوقاف خراسان به توسط پست تقدیم شد و تا به حال جواب مساعد ندادند و برعکس عباسقلی خان متصدی، و احتشام مستأجر موقوفه باطناً تبانی کامل دارند و چند یوم قبل، سه طغرا سند به مهر علماء، طلب شخصی از عباسقلی خان که طلب مشارالیه از مجلالتولیه در سنه ۲۵ [۱۳] داشته، خدمت آقای میرزا سیدمحمد، عضو محترم دایره تحقیق اوقاف ارائه داده است. به این عنوان که ورثه مجلالتولیه طلبی از موقوفه ندارند و این اقرارات را خدمت جناب حاج شیخ حسن برسی هم نموده است و اسناد مذکور را هم ارائه داده است و در ظاهر نزاع درگیری همراه احتشام مزبور دارد. در ضمن نمی دانم چه شده که اداره محترم جدیت اولیه را به مسامحه و تعلل تبدیل داشت، و نیز محل موقوفه را بر حسب تقاضای بنده در دوازده ذی حجه توقیف نمودند تا حتی صورت ریز دکاکین مستغلاتی را از فدوی خواستند و خود آقای رئیس اوقاف فرمودند به بنده که جهت همراهی و راهبندی مأمورین همراه باشید جان نثار همراه و جهت پذیرایی سه روز بودم، حال به تحریکات موجر و مستأجر مذکور به اسم محاکمه آقایان طلاب که تحت

تعقیب است و مطالبه حقوق دارند وکیل مستأجر می گوید آقایان طلاب حقی به محاسبه موقوفه ندارند و اداره هم ملاحظه دارد به این اسم نصف موقوفه عوض طلب تأمین سابقه که رفع توقیف بشود و نصف دیگر جهت حقوق طلاب و در ضمن هم علاوه بر سندهای جعلی قبل، صورتی ترتیب داده اند. به فاصله ۳ سال قبل تخمیناً چهارده هزار تومان که به خرج موقوفه بیاورند که از نصف دیگر موقوفه برداشت نمایند و چون انتشار دارد که امورات کل موقوفات با آقای متولی باشی آستانه مقدسه شده است، اداره اوقاف در صدد می باشد اقدامات این دو نفر خائن ماجر و مستأجر را داخل دوسیه نمایند که تا زمان حیات طرفین موقوفه از ید ایشان خارج نشود و کسی علاج آن نتواند و آقایان طلاب را محکوم نمایند. چون که طلاب شخص نفاقی ندارند و بینشان اخیراً نفاق انداخته اند، و عواید موقوفه را از سی سال قبل تا الی حال، ماهی تخمین هزار تومان الی هشت صد تومان بوده و می باشد. با تبانی یکدیگر خرج نموده اند، و جوابی به کسی نداده اند، و رقبات موقوفه را از بین برده اند مثل اینکه ۵۰۰ زوج املاک وقف مزبور از بین رفته، متصلی چون اقدامات بنده را در اداره مزبور نزدیک به خاتمه دیده است و می داند کاسه از روی کار خیانت کاری های او برداشته خواهد شد، درصدد دیگر هم

برآمده است. اخوی بنده محمدقلی خان تخمین (تخمیناً) دوازده سال قبل ادعای تولیت نموده است و خیانت عباسقلی خانی را ثابت نموده است و بعد برای طلب منافع شخصی همراه، شخص خائن عباسقلی خان تمام دعاوی تولیتی که داشته صلح نموده است و عباسقلی خان مزبور چون که مشارالیه ساکت باشد، بازارچه گمرک از محل موقوفه که ماهی سی تومان عایدات دارد، به ماهی شانزده تومان اجاره می دهد به مشارالیه. از همان زمان تا به حال عوض ماهی ده تومان قبول صلح عایدات مزبور را برده و حال به تحریکات عباسقلی خان مشغول بعضی اقدامات و عریضه نویسی شده است که جلوگیری از اقدامات بنده بنماید. اولاً به مدت دوازده سال چرا با شخص خائن مساعدت نماید و خیانت به وقف بشود. عوض ده تومان حقوق که ماهی سی تومان برسد، ضرر کلی به وقف وارد بیاید مستدعی آن که تمام عرایض سابقه و لاحق و حسابات دخل و خرج سی ساله موقوفه را ارجاع فرمایند به آقای متولی باشی آستانه مبارکه که شاید از تصدق فرق مبارک اعلی حضرت همایونی و حضرت مستطاب اجل عالی این موقوفه بی صاحب اجرا شود. عریضه محمدرضا خان شاملو.

حاشیه بالا: مهر ورود به دفتر کل وزارت معارف و اوقاف. به تاریخ ۱۳۰۶/۵/۱۰ نمرة ۶۶۱۶ - نمرة ۱۷۰۲ - ثبت دفتر

اوقاف [سند شماره ۲/۲-۳۶-۲۵۰]

۱. ر. ک: عطاردی، عزیزالله، تاریخ آستان قدس رضوی، ج ۲، ج ۱، انتشارات عطارد، تهران، تابستان ۱۳۷۱، ص ۵۵۵.
۲. همان کتاب. همان صفحه.
۳. شریعتی، علی، راهنمای خراسان، ج ۲، انتشارات الفبا، ۱۳۶۳، ص ۱۲۷؛ تاریخ آستان قدس رضوی، ج ۲، ص ۵۵۶.
۴. سلیمی فر، مصطفی، نگاهی به وقف و آثار اقتصادی و اجتماعی آن، انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۷۰، ص ۵۵۵.
۵. منظور سلطان احمدخان محمدعظم - حاکم هرات از سوی ناصرالدین شاه - است که در این سال مأموریت واگذاری موقوفات مذکوره را به محمدحسین خان عضدالملک بر عهده داشت. ر. ک: کریمیان، علی، اسناد موقوفات آستان قدس رضوی در هرات، ج ۱، انتشارات سازمان اسناد ملی ایران، تهران، ۱۳۷۸، ص ۶۴ مقدمه.
۶. میرزا محمدحسین معروف به صدر دیوان‌خانه و ملقب به عضدالملک، فرزند میرزا فضل‌الله الحسینی بود. وی به مدت ۳ سال از ۱۲۶۷ تا ۱۲۷۰ ق، وزیر مختار ایران در روسیه بود. در سال اخیرالذکر سمت وزارت وظایف و اوقاف متصوب شد. ۲ سال بعد یعنی در ۱۲۷۲ ق برای مدت شش سال متولی باشی آستان قدس رضوی شده که زمان واگذاری موقوفات عباسقلی خانی به تولیت وی مربوط به همین دوره اول می‌باشد. عضدالملک در سال ۱۲۸۲ ق نیز مجدداً پس از درگذشت میرزا علی‌اکبر قوام‌الملک به نیابت تولیت آستان قدس رضوی رسید و تا پایان سال ۱۲۸۳ ق، این سمت را بر عهده داشت. وی یک سال بعد در تهران دارفانی را وداع گفت. بامداد، مهدی، شرح حال رجال ایران، ج ۳، ج ۴، انتشارات زوار، تهران، ۱۳۷۱، ص ۳۸۱-۳۸۲.
۷. اسناد موقوفات آستان قدس در هرات، ص ۱۳ - ۱۵ - سند نمرة ۱۰.
۸. اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان، مطلع‌الشمس (تاریخ ارض اقدس و مشهد مقدس)، به اهتمام: تیمور برهان سیمودهی، ج ۱، ج ۱، انتشارات فرهنگسرا، تهران، ۱۳۶۲، ص ۵۴۷؛ راهنمای خراسان، ص ۱۲۷.
۹. مطلع‌الشمس، ج ۱، ص ۱۲۷. در این فرمان زمان مرحمت این موقوفه را «ابتدای چهارماه قوی نیل» آورده که ظاهراً ماه چهارم یعنی تیرماه منظور بوده است.
۱۰. وحیدیان، محمدتقی، نامه آستان قدس، سال ۲، شماره مسلسل ۱۳، شماره ۱، ص ۳۴-۳۷؛ لباف خانیکی، رجبعلی، سیمای میراث فرهنگی خراسان، ج ۱، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ۱۳۷۸، ص ۱۳۴.

۱. اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان، مطلع‌الشمس، تاریخ ارض اقدس و مشهد مقدس، به اهتمام تیمور برهان سیمودهی، ج ۱، انتشارات فرهنگسرا، زمستان ۱۳۶۲.
۲. بامداد، مهدی، شرح حال رجال ایران، ج ۳، ج ۴، انتشارات زوار، تهران، ۱۳۷۱.
۳. سلیمی فر، مصطفی، نگاهی به وقف و آثار اقتصادی و اجتماعی آن، انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۷۰.
۴. سند شماره ۲۵۰-۳۶/۲/۱۸- سازمان اسناد ملی ایران
۵. سند شماره ۲۵۰-۳۶/۲/۲۲- سازمان اسناد ملی ایران.
۶. سند شماره ۱۱ و ۲۵۰-۳۶/۲/۱۰- سازمان اسناد ملی ایران.
۷. سند شماره ۲۵۰-۳۶/۲/۱۲- سازمان اسناد ملی ایران.
۸. سند شماره ۲۵۰-۳۶/۲/۲- سازمان اسناد ملی ایران.
۹. سند شماره ۲۵۰-۳۶/۲/۴۷- سازمان اسناد ملی ایران.
۱۰. شریعتی، علی، راهنمای خراسان، ج ۲، انتشارات الفبا، ۱۳۶۳.
۱۱. عطاردی، عزیزالله، تاریخ آستان قدس رضوی، ج ۲، ج ۱، انتشارات عطارد - تهران - ۱۳۷۱.
۱۲. کریمیان، علی، اسناد موقوفات آستان قدس رضوی در هرات، ج ۱، انتشارات سازمان اسناد ملی ایران، تهران، ۱۳۷۸.
۱۳. لباف خانیکی، رجبعلی، سیمای میراث فرهنگی خراسان، ج ۱، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ۱۳۷۸.